
MODERN KOR

A kora újkori állam új megközelítésben

A szerzőtriást alkotó spanyol (*Rafael Torres-Sánchez*, Universidad de Navarra), illetve két holland történész (*Pepijn Brandon*, *Marjolein 't Hart*, Huygens Institute for the History of the Netherlands, Amszterdam) közösen írt tanulmánya bevezetőül szolgál a folyóirat azon esettanulmányainak, amelyek Anglia, Franciaország, Spanyolország és Spanyol Amerika XVIII. századi történetén keresztül adnak részletes betekintést egy olyan újszerű kutatási témába, amely csak az utóbbi néhány évben került a kutatások fókuszába. Ennek lényege pedig az a paradigmaváltás, amely a koraújkori európai államfejlődést új kontextusba helyezi: nevezetesen, túl kíván lépni azon a megközelítésen, amely az utóbbi harminc évben domináns volt, és amely (*John Brewer* munkájának 1989-es megjelenése óta) a *fiskális-katonai állam* mára bevettnek számító *terminus technicusával* forrt össze.¹ A paradigmaváltás lényegét az adja, hogy a kutatás középpontjában immár nem a hadseregek és flották, valamint a bürokrácia létszámának növekedése, a fenntartásukat szolgáló adók előteremtése és beszedése, továbbá a fegyverzetben és a hadviselésben bekövetkező technikai illetve taktikai változások (az ún. „hadügyi forradalom”) állnak, hanem a következő kérdések.

Miként teremtették elő a kormányzatok azokat az erőforrásokat, amelyek alapvetők voltak a szárazföldi és tengeri hadviseléshez (fegyverek, hadiszerek, hajók, ruházat stb.), miként jutottak el ezek az egyes hadseregekhez és hadiflottákhoz, miként biztosították a szárazföldi hadseregek és flották élelmezését, és milyen szerepet játszottak ebben a hadivállalkozók? Miként hatottak ezek a kihívá-

¹ A fogalom újabb irodalmára és az újabb megközelítési módokra magyarul lásd a *Századok* 2018/5 tematikus számát!

sok az államra és a gazdaságra? Az új kutatás egyik központi eleme a *hadi vállalkozó*: azonban hadi vállalkozók alatt nem az olyan szűkebb értelemben vett *vállalkozó-hadvezéreket* („*enterpriser-colonel*”) értik, akik maguk vállalták, hogy felszerelik a seregeket, mint amilyen például Wallenstein volt a harmincéves háborúban (1618–1648), hanem sokkal szélesebbre nyitják a spektrumot. Azaz, idetartoznak a nagy és kis fegyver- és hadianyaggyártók, kereskedők, alvállalkozók, bankházak stb., akikkel a kormányzat meghatározott időre és mennyiségekre szerződéseket kötött az említett áruk és szolgáltatások biztosítására.

A szerzőtriász tanulmánya azonban nem pusztán bevezetés, hanem elsősorban összefoglalása a témában született új eredményeknek, felhívva egyúttal a figyelmet a további kutatásban rejlő lehetőségekre. A XVIII. század vonatkozásában ugyanis a szerzők meggyőzően igyekeznek cáfolni azt az uralkodó felfogást, mely szerint e század elejére „a hadi vállalkozókat fokozatosan felváltotta az egyre hatékonyabb és bürokratizáltabb állam(szervezet)”, mivel az államoknak sikerült minimalizálniuk a magánvállalkozások szerepét a hadüggyel kapcsolatos erőforrások terén. Ehelyett az „állam és a hadi vállalkozók egymástól való kölcsönös függését hangsúlyozzák”, amely „különböző módokon továbbra is alakította mind az államformálódást, mind a piac fejlődését”. Az állami kontroll növekedése ugyanis „kéz a kézben haladhatott a magánvállalkozások jelentős fejlődésével”, minthogy egyetlen XVIII. századi állam sem volt képes biztosítani a hadsereg és a hajóhad ellátását a magánszektor nélkül! Így például a XVIII. század közepén, az utrechti béke folytán (1713) a Habsburgok kezére jutott Dél-Németalföldön a kormányzat semmi kivetnivalót nem látott abban, hogy továbbra is magánvállalkozókra támaszkodjon a hadiiparban: az érv éppen az volt, „hogy megkönnyítsék a kormányzat terheit.” De ezt kellett belátnia Lord Sandwichnek is Angliában, aki 1781-ben még azt szorgalmazta, hogy a hajógyártás kizárólag állami vállalkozás legyen, azzal az indoklással, hogy az állami ellenőrzés nemcsak gazdaságosabb, hanem magasabb technikai színvonalat is eredményez. Mindezt azonban hamarosan felül kellett vizsgálnia, amikor háború tört ki.

Az állam és vállalkozók kölcsönös függése miatt indokolt a szerzők szerint az ún. *szereződő állam (contractor state)*² terminusának és fogalmának használata, amely szintén újkeletű a történeti irodalomban (csak a 2010-es évek elejétől jelent meg).³ Ennek révén lehet ugyanis bemutatni, hogy mi volt az állam *működési mechanizmusa, miként működött a logisztika*, és természetesen nem maradhat ki ebből az sem, hogy az állam milyen *új intézmények létrehozására* avagy régi-ek *átalakítására*, vagy éppen hadügyi standardokat (például lőfegyverek anyagát, kaliberét) meghatározó törvényhozásra kényszerült abban a században, amikor az államok kiadásainak kb. kétharmadát a hadikiadások tették. Az államépítés *fiskális-katonai állam* modelljének egyoldalú megközelítését tehát ki kell, hogy egészítse az ilyen típusú kérdések vizsgálata.

A tanulmány egyik alaptétele, hogy a hadi vállalkozókra való támaszkodást nem kell szükségszerűen az államigazgatás gyengeségének betudni: ellenkezőleg, úgy kell értelmezni, hogy ez egy eszköz volt az állam befolyásának kiterjesztésére! Ennek alátámasztására az egyik érdekes példaként V. Fülöp győzelmét említik a szerzők: Fülöp ugyanis úgy tudta végül megszerezni a spanyol trónt a spanyol örökösödési háború (1701–1713) végén, hogy kiaknáta az akkoriban Észak-Spanyolországban kialakuló, katonai ellátást célzó vállalkozói hálózatban rejlő lehetőségeket. A hagyományos interpretációja ennek a ténynek, így a szerzők, az lenne, hogy Fülöp „átengedte az államhatalmat az üzleti elitnek”: „Valójában viszont ez segített konszolidálni és legitimálni egy olyan uralkodó hatalmát, akinek pozíciója korábban nemzetközi szinten megkérdőjeleződött.”

Az új kutatási irány már az eddigiekben is megcáfolt olyan közkeletű nézeteket, miszerint a magánszektortól nem jöttek technikai újítások a fegyver- és hadianyaggyártás terén, mint ahogy azt is, hogy az állami üzemek szükségszerűen magasabb

2 A *contractor state* kérdésre röviden lásd a *Századok* említett számában megjelent tanulmányom egy részét (*A XVII–XVIII. századi Oroszország mint fiskális katonai állam*, 1022–1023. o.).

3 Ennek egyik mérföldköve: Richard Harding – Sergio Solbes (eds): *The Contractor State and its Implications (1659–1815.)* Palmas de Grand Canaria: Universidad de las Palmas de Grand Canaria, 2012.

minőséget produkáltak vagy olcsóbban termeltek. A szerzők egy alfejezetet szentelve új megvilágításba helyezik a „klaszszikus” hadi vállalkozó („enterpriser-colonel”) már említett alakját, ami *Fritz Redlich* 1964-es munkája (*German Military Enterpriser and His Workforce. A Study in European Economic and Social History. 2 vol. Wiesbaden*) után uralni kezdte a hadi vállalkozókról kialakult képet, és félrevezető általánosításokhoz vezetett. Az új megközelítés szerint Wallenstein, Mansfeld, Torstenson és társai egy „speciális kontextus”, a harmincéves háború hadi vállalkozói voltak. *David Parrot* ugyanis kimutatta, hogy az ilyen típusú hadi vállalkozók sikere „az egyre nagyobb teret nyerő, nemzetközivé szélesedő finansiális és hadellátási hálózatokon alapult”. Ugyanakkor pedig ez a megoldás nem egy végső fázis volt azon az úton, hogy a magánvállalkozás megszűnjön a hadseregállítási és hadseregellátási terén, és az állam teljesen a saját kezébe vegye mindazon problémák kezelését, amelyek ezzel együtt jártak. A XVIII. század ugyanis új lehetőségeket kínált a magánszektornak a hadi vállalkozás terén, nemcsak materiális értelemben, hanem a felfelé mutató társadalmi mobilitás vonatkozásában is. A szerzők munkáját ajánljuk mindazoknak, akik a kora újkori államfejlődés és gazdaság szerteágazó kérdései iránt érdeklődnek.

Rafael Torres-Sánchez, Pepijn Brandon and Marjolein't Hart: *War and Economy. Rediscovering the eighteenth-century military entrepreneur.* (Háború és gazdaság. A tizennyolcadik századi hadi vállalkozó újra felfedezése.) *Business History*, 2018/1. 4–22. o.

Sashalmi Endre